

Սմբատ Թագաւորի երկու անտիպ դրամները

(ԴՐԱՄԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԻԲՐ ՓՐՈՓԱԿԱՆՏԱՅԻ ՄԻՋՈՑ
1289—1299 ԹԹ.ՈՒ ԽՈՌՎԱՒԻՑ ՏԱՄՆԱՄԵԱԿԻՆ)

ԶԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ

Հակառակ այն էրոզուլթեան որ Կիլիկիոյ Հայկական Պետութեան կողմէ հատանուած դրամները ենթարկուած են քննական ուսումնասիրութեան (1), ուրախալի է որ տակաւին երեւան կը բերուին նոր դրամներ, որոնք ոչ միայն կը ճոխացնեն Հայ դրամադիտութիւնը, այլ նաեւ նոր լոյս կը սփռեն պատմական դէպքերուն վրայ:

Այսպէս, վերջերս, մեր տրամադրութեան տակ ունեցանք Մըմբատ Թագաւորի երկու անտիպ եւ եզակի դրամները, որոնք երեւի հազճեպով հատանուած են փրոփականտայի նպատակով, յայտարարելու համար ժողովուրդին, թէ՛ Սմբատ Թագաւոր է, եւ օրինաւոր ժառանգորդը Մեծն Լեւոնի: Ինչպէս պիտի տեսնենք, անոր յաջորդող Կոստանդին Ա.ն ալ հատանեց դրամներ՝ ծանուցանելու համար ժողովուրդին թէ ինք Թագաւոր է, եւ Սիսի բերդին տէրը:

Այս դրամներու նշանակութիւնը հասկնալու համար, ստիպուած ենք մանրակրկիտ քննել այս շրջանի քաղաքական դէպքերը: Իս-

1. Paul Z. Bedoukian, **Coinage of Cilician Armenia**, The American Numismatic Society, Numismatic Notes and Monographs, No. 147, New York, 1962. Նաեւ տես՝ այս գիրքին հայերէն հրատարակութիւնը. Զարեհ Պտուկեան, **Կիլիկեան Հայաստանի Դրամները**, Վիեննա, 1963: Paul Z. Bedoukian, **Coinage of Cilician Armenia**, Revised edition of ANSNNM No. 147, 1979.

կապէս՝ 1289–1299 թթ. -ու տասնամեակը չափազանց խոռվայոյղ տարիներ եղան Կիլիկիոյ Համար, եւ այս շրջանի պատմութիւնը յստակօրէն կը պատկերացուի դրամներուն վրայ:

Լեւոն Բ. մեռաւ 6 Փետրուարի, 1289 թ.ին, 57 տարեկան հասակին: Ան ամուսնացած էր Լամբրոնի Հեթումի աղջկան՝ Կիր Աննայի հետ, եւ իր ամուսնութեան քսանհոթամեայ շրջանին ունեցած էր տասնչորս զաւակներ: Անոնցմէ չորսը մեռան իրենց մանկութեան տարիներուն: Մանչերէն Ներսէսը՝ ընտրեց կրօնական ասպարէզը, եւ Ալանաքը՝ դարձաւ Լամբրոնի տէրը: Լեւոնի երեք դուստրներէն Զապէլը ամուսնացաւ Կիպրոսի թագաւորին որդւոյն՝ Ամորիի հետ, ըմտեֆանէն ամուսնացաւ Յունաստանի մէջ իր իշխանութիւնը հաստատած խաչակիր իշխանի մը հետ, իսկ Ռիթան՝ եղաւ Բիւզանդիոնի կայսրուհի, ամուսնանալով զահաժառանգ Միքայէլին: Իսկ մնացեալ հինգ մանչերը՝ Հեթում, Թորոս, Սմբատ, Կոստանդին եւ Օշին, բոլորն ալ իրենց կարգին ժամանակաւորապէս իշխեցին Կիլիկիոյ վրայ (2):

Լեւոնի մահէն ետք, իր անդրանիկ որդին՝ Հեթում, դահ բարձրացաւ 1289 թ.ին: Հեթում կարող անձ մըն էր եւ եթէ ամբողջապէս նուիրուէր իր թագաւորական պատասխանատուութեան, Կիլիկիոյ կացութիւնը հաւանաբար բարելաւուէր: Սակայն ան կրօնական դժբախտ հակումներ ունէր, եւ չէր ախորժեք աշխարհական զործերէ: Թէեւ թագաւոր եղաւ, բայց կ'երեւի թէ հանդիսաւոր օծում չուղեց ունենալ: Թերեւս նոյն զգացումով չհասանց արծաթ դրամներ, այլ՝ դոհացաւ միայն փոքրաթիւ սլիւններով եւ սլիւնձէ դրամներով: Ասոնք կը կրեն՝ Հեթումի Թ.Ա.Գ.Ա.Ռ.Ռ. ՀԱՅՈՑ դրութիւնը:

Քաղաքական կացութիւնը շատ ծանր էր: Մեմլուքները 1291 թ.ին դրաւելով Աքրան, յաջողեցան վերջ դնել խաչակիր բոլոր իշխանութիւններուն: Ասոր հետեւանքով Կիլիկիոյ հարաւային սահմանները թշնամիին դէմ կը մնային անպաշտպան:

Ճիշդ էր որ Հեթումի հայրը՝ Լեւոն, 1285 թ.ին տասնամեայ (տասը տարի, տասը ամիս, տասը օր) հաշտութեան դաշինք կնքած էր Մեմլուք սուլթան Քալաունի հետ (3), սակայն անոր յաջորդ Ալ-

2. W. H. Rudt-Colleberg, *The Rupenides, Hethumides and Lusignans*, Paris, 1953. S. Der Nersessian. *The Kingdom of Cilician Armenia*, in; K. M. Setton, *A History of Crusades*, Vol. 2, Philadelphia, 1962, pp. 630-660.

3. V. Langlois, *Le Tresor des Chartes d'Armenie ou Cartulaire*, Venise, 1863, pp. 217-231.

Աչրաֆը ժխտեց այս դաշինքը, եւ սկսաւ յարձակիլ Կիլիկիոյ սահմանային քաղաքներուն վրայ: Հեթում տեսնելով վտանգը՝ ջանաց օգնութիւն ձեռք ձգել բարեկամ պետութիւններէն: Պահուած են Հեթումի կողմէ պապին ուղղուած նամակները (4), եւ պապին՝ յորդորները Հիւրընկալ եւ Տաճարական ասպետներուն, որպէսզի այս վերջինները օգնեն քրիստոնեայ հայոց: Այս դիմումները զործնական արդիւնք մը չտուին: Նոյնպէս ապարդիւն մնացին դիմումները դաշնակից մտնողներուն, որոնք զբաղած էին ներքին կռիւններով:

Մեմլուքները նախ յարձակեցան կաթողիկոսանիւստ Հոռմկլայ բերդին վրայ, որ կը գտնուէր Կիլիկիոյ սահմաններէն դուրս: Հակառակ հայ եւ մոնղոլ պահակազօրքի պաշտպանութեան (5), այս անսովի բերդը զբաւուեցաւ 31 Մարտի, 1292 թ.ին, քառասուն օրուայ խիստ պաշարումէ մը ետք: Հեթում չիորձեց օգնութիւն հասնել, մասամբ թերեւս այն պատճառով, որ կ'ուզէր կաթողիկոսարանը ենթարկել Կիլիկիոյ արքայական ազդեցութեան, զայն հաստատելով Կիլիկիոյ մէջ: Մեմլուքները ջարդեցին քաղաքի ժողովուրդին մէկ մասը, իսկ Տէր Ստեփանոս կաթողիկոսը դերի տարուեցաւ իր եպիսկոպոսներուն հետ: Ժամանակակից հայ պատմիչները մեծ աղէտ կը նկատեն Հոռմկլայի դրաւումը (6), իսկ արաբ պատմիչները զայն կը նկատեն մեծ յաղթանակ մը (7):

Կ'արժէ քանի մը տող գրել Հոռմկլայի մասին: Այս բերդաքաղաքը կը գտնուէր եփրատի արեւմտեան ափին վրայ, Սիսէն մօտ երկու հարիւր շրջմիթր արեւելք: Հոռմկլան (հոռոմական կլայ, կամ յունական ամրոց) կը պատկանէր Փիլարտոսի ենթակայ հայ իշխաններուն, եւ աւելի ետք՝ Եղսիոյ լատին խաչակիր իշխաններուն: Խաչակիր դուքս ձոսլինի կինը, որ Կոստանդինի աղջիկն էր, իր ամուսնոյն մահէն ետք, ինքզինքը սպահով չզգալով, 1149 թ.ին Հոռոմկլայն յանձնեց Մովթի հայրապետ Գրիգոր Պահլաւունիին (8):

4. V. Langlois, *Essai Historique et Critique sur la Constitution Sociale et Politique de l'Armenie*, St. Petersburg, 1860, p. 30.

5. W. Muir, *The Mamluke Dynasty of Egypt*, London, 1896, p. 45. Նսեւ տե՛ս՝ Հայ ժողովրդի Պատմութիւնը, Գ. հտր., Երևան, 1976, էջ 761:

6. Մ. Օրմանեան, *Ազգապատում*, Բ. հտր., Պէյրուք, 1960, սիւմ. 1732-1733: Դ. Ալիշան, *Հայապատում*, Վեմեսիկ, 1901, էջ 500-502: Վ. Ա. Յակոբեան, *Մանր ժամանակագրութիւններ*, Ա. հտր., Երևան, 1951, էջ 65-101:

7. AL-Jazari (tr. Sauvaget), *La Chronique de Damas*, Paris, 1949, p. 15-16.

8. Մ. Օրմանեան, *Ազգապատում*, Ա. հտր., Պէյրուք, 1959, սիւմ. 1374-1377:

Ճոսլինի որդին, որ Եւրոպա էր, երբ վերադարձաւ արեւելք, ու տեսաւ որ Եդեսիոյ Հողերուն մեծ մասը մահմեդականներուն ձեռքն էր, որոշեց բերդը ծախել կաթողիկոսին: Այսպէս՝ կաթողիկոսը եղաւ աւատատէր իշխան մը, անկախ, եւ պատասխանատու անոր սպահաւորութեան: Այդ ժամանակ Կիլիկիոյ իշխան Թորոսը ծանր կոխներու մէջ ըլլալով Բիւզանդիոնի, եւ Իկոնիոյ սուլթաններու դէմ, յարմար չսեպեց կաթողիկոսարանը հաստատել Կիլիկիոյ մէջ: Այսպէս՝ մօտ 150 տարի Հռոմկլան եղաւ զօրաւոր եւ անկախ աթոռ Հայ կաթողիկոսութեան, եւ կարեւոր կեդրոն մը Հայ դրականութեան եւ դիտութեան: Հռոմկլայի անկումէն ետք, կաթողիկոսարանը փոխադրուեցաւ Սիւս, ուր մնաց մինչեւ 1441 թուականը, եւ սպա՝ փոխադրուեցաւ Էջմիածին (9):

Մեմլուք սուլթան Ալ-Աշրաֆ որոշեց յաջորդ (1293) տարին արշաւել Կիլիկիա: Հեթում անդադարեւալով թէ ոչ մէկ օգնութիւն կրնայ յուսալ մոնղոլներէն եւ Եւրոպայէն, շտապեց հաշտութիւն կնքել Ալ-Աշրաֆի հետ, եւ անոր յանձնել սահմանի կարեւոր բերդաքաղաքները՝ Պեհեսնի, Մարաշ, եւ Թիլ Համտուն (10):

Մեմլուքեան ճակատի վրայ դէպքերը նոր զարգացում մը արձանագրեցին սակայն: Ալ-Աշրաֆ սպաննուեցաւ նոյն տարին, եւ անոր յաջորդը՝ Քեթպոզան, ներքին հարցերով բազմադրադ, յարմար դատեց հաշտութեան նոր եզր մը դնել Հեթումի հետ, եւ անոր վերադարձուց Հռոմկլայի դերինները:

Հեթում նախընտրելով կրօնական կեանքը՝ ընդունեց կաթողիկէ դաւանանքը, եւ մտաւ Դրադարկի վանքը: Ան անդամակցեցաւ Յըրանսիսկեան կարգին, եւ կոչուեցաւ Եղբայր Յովհաննէս:

Հեթումի յաջորդեց իր եղբայրը՝ Թորոս: Բայց այնպէս կ'երեւի թէ ան կ'իշխէր իբր Հեթումի փոխանորդ, որովհետեւ թաղաւոր չօծուեցաւ, եւ ոչ ալ իր անունով դրամ հատանեց (11):

Քաղաքական վիճակը կը ստիպէր զօրաւոր եւ կարող անձի մը ներկայութիւնը դահլին վրայ, բայց Հեթումի կաթողիկէ, եւ կրօնական ըլլալը նպատակաւոր պայմաններ չէին ստեղծեր: Հակառակ ասոր՝ իշխանները համոզեցին Հեթումը որ երկրին ղեկը ձեռք առնէ կրկին, եւ տարին չանցած, 1295 թ.ին, Հեթում դուրս եկաւ վանքէն եւ կըր-

9. Նոյնը, սիւս. 1387-1389, 1392-1394: Ա. Գ. Սուքիսեան, Կիլիկիայի Հայկական Պետութեան եւ Իրաւունքի Պատմութիւն, Երևան, 1978, էջ 60-66:

10. Al-Maqrizi (tr. E. M. Quatremere), *Histoire de Sultans Mamelouks de l'Egypte*, 2 vols., Paris (1837-1845), v. 2, pp. 147-148.

11. Մ. Օրսումեան, *Ազգապատում*, Բ. հար., սիւս. 1754-1756:

կին ստանձնեց Կիլիկիոյ Թաղաւորական դահլը :

Յայտնի էր որ մեմլուքներու սպառնալիքը Կիլիկիայէն հեռացած էր ժամանակաւորապէս միայն : Անհրաժեշտ էր օգնութիւն ապահովել կացութիւնը փրկելու համար : Այս մտածումով ան իր քոյրը՝ Չապէլը, կնուծեան տուաւ Ամալրիկին, որ Կիպրոսի Թաղաւորին եղբայրն էր : Աւելի կարեւոր էր մոնկոլներու զինակցութիւնը : Հեթում որոշեց այցելել Թաթարաց Պայտու խանին, բայց երբ տակաւին Պարսկաստան էր, Ղազան Պանը տապալեց Պայտուն, եւ անցաւ իշխանութեան դըուխը : Հեթում ներկայացաւ Ղազանին եւ նորոգեց Հայ-Թաթարական դաշինքը (12) :

Սիս վերադարձին՝ Հեթում ուրախացաւ հոն դառնելով : Բիւզանդիոնի կայսեր՝ Անդրոնիկոսի պատուիրակները, որոնք եկած էին Հեթումի քրոջ՝ Ռիթայի ձեռքը խնդրելու կայսեր որդւոյն՝ Միքայէլի համար (13) :

Յաջորդ տարին, 1296 թ.ին, Հեթում իր եղբոր՝ Թորոսի հետ ուղեւորուեցաւ Բիւզանդիոն, իր քրոջ ամուսնութեան ներկայ ըլլալու համար : Անշուշտ Հեթումի նպատակն էր նաեւ օգնութիւն խնդրել Բիւզանդիոնէն : Իր բացակայութեան, իրեն տեղակալ կարգեց յաջորդ եղբայրը՝ Սմբատը :

Հեթումի կրօնամոլութիւնը եւ նաեւ կաթողիկէ դառնալը հակառակորդներ ստեղծած էին անոր դէմ՝ Կիլիկիոյ մէջ : Սմբատ օգտադրածելով պատեհութիւնը, եւ մանաւանդ քաջալերուած Գրիգոր Անաւարդեցի կաթողիկոսէն եւ քանի մը իշխաններէ, որոշեց դրաւել դահլը : Ան Թաղաւոր օծուեցաւ Սիսի Ս. Սոփիա եկեղեցիին մէջ, մեծ հանդիսութեամբ՝ բազմաթիւ եպիսկոպոսներու եւ իշխաններու ներկայութեան (14) : Հետաքրքրական է նշել նաեւ որ Սմբատ ստացաւ պապին հաւանութիւնը իր դահակալութեան համար (15) :

Հեթում եւ Թորոս լսելով Սմբատի Թաղաւոր օծուելը, փութացին Կիլիկիա, բայց Սմբատ արդիւնց անոնց երկիր մուտքը : Ճարահատ՝ երկու եղբայրները վերադարձան Պոլիս, Բիւզանդիոնի կայսրէն օգնութիւն խնդրելու համար : Այս միջոցին՝ Սմբատ մեծ նուէրներով այցելեց Ղազան Պանին, եւ յաջողեցաւ անոր հաւանութիւնը ստանալ իր դահակալութեան համար : Վերադարձին, Սմբատ՝

12. Տես՝ Հայ Ժողովրդի Պատմութիւն, Գ. հտր., էջ 761-762 :

13. Նոյնը, էջ 762 :

14. Մ. Օրմանեան, Աղղապատում, Բ. հտր., սիւմ. 1754-1759 : Ալիշան, Հայապատում, էջ 225 :

15. V. Langlois, *Essai Historique...*, p. 30.

Կեսարիոյ մէջ հանդիպեցաւ Հեթումին ու Թորոսին, որոնք իրենց հերթին նուէրներով կ'երթային Ղազան Ոսանին: Սմբատ ձերբակալեց երկու եղբայրները, եւ բանտարկեց զանոնք Բարձրբերդի մէջ: Թորոս շուտով սպաննուեցաւ, իսկ Հեթումի աչքերը կուրացան տաղումի հետեւանքով (16):

Յայտնի է որ Սմբատ այս քայլերը կ'առնէր, որովհետեւ ապահով չէր զգար: Շատ հետաքրքրական է տեսնել անոր ջանքերը դրամահատութեան մէջ, որպէսզի կարենայ իր գիրքը ամրապնդել: Ուղեւոր ժողովուրդը համոզել որ ինք Մեծն Լեւոնի օրինական յաջորդն է, ան անմիջապէս հատանեց դրամ մը, որուն ահողմին վրայ կը տեսնենք Լեւոնի անունը, անոր տիպով կոխուած, իսկ բեկողմին վրայ՝ Լեւոնի տիպը, բայց Սմբատի անունը: Այս եղակի եւ անտիպ դրամի գրութիւնն է.

Թիւ 1.— Ակողմ.— ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑԱ

Թաղաւորը բազմած առիւծազարդ դահին վրայ, հանդիպահայեաց, թաղակիր եւ արքայական պատմուճանով: Աջ ձեռքով բռնած խաչ մը, իսկ ձախ ձեռքով՝ շուշան մը:

Բեկողմ.— ՄՄԲԱՏ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

Երկու կանգնած առիւծներ, որոնք իրարու կը նային, մէջտեղէնին ունենալով խաչ մը:

Արծաթ, կշիռ 2.75 կրամ:

Թիւ 2.— Ակողմ ՄՄԲԱՏ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

Թիւ 1-ի նման թաղաւորը նստած դահին վրայ, բայց ոտքերուն տակ կը տեսնուի աթոռակ մը:

Բեկողմ.— ՄՄԲԱՏ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

Կոխուած Թիւ 1-ի կնիքով:

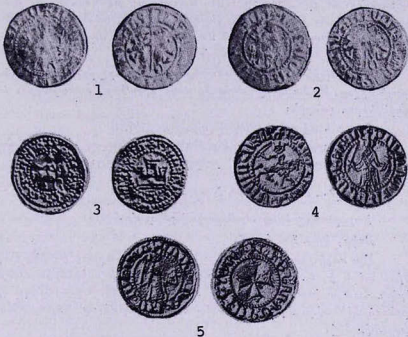
Արծաթ, կշիռ 2.56 կրամ:

Տարակոյս չկայ թէ Թիւ 1 դրամը հատանուած է թաղաւոր օժուելէն անմիջապէս ետք, թերեւս զործածելով Լեւոնի հին կնիք մը, որ կը դռնուէր փողերանոցին մէջ: Նկատելի է որ իր ոճով՝ Թիւ 1 դրամին ահողմը շատ կը նմանի Լեւոն Ա.ի վերջին շրջանի դրամներուն: Իսկ բեկողմը՝ ունի Լեւոնի տիպը, բայց կրելով Սմբատի ա-

16. Մամուլ Անցի, Հուաքումն ի Գրոց Պատմադրաց, Վաղարշապատ, 1803, էջ 154: Մ. Օրմանեան, Ազգապատում, Բ. հտր., սիւս. 1754-1759: Հ. Թ. Նալբանդեան, Արարական Աղբյուրները Հայաստանի եւ Հարեւան երկրներէ Մասին, Երեւան, 1965, էջ 240-242:

նունը, ցոյց կու տայ թէ Սմբատ մասնաւոր ջանք կը թափէր ժողովուրդը համոզելու եւ սիրաշահելու համար:

Թիւ 1 եւ 2 դրամներու բեկողմը նոյն կնիքով կոխուած ըլլալը կը փաստէ թէ այս երկու դրամները իրարու յաջորդող ժամանակակից դրամներ են: Թիւ 2 դրամի ակողմը կը կրէ Սմբատի անունը, եւ տիպով կը յիշեցնէ Լեւոնի դրամները:

Հետաքրքրական է որ այս երկու դրամներուն յաջորդեցին նոյն ոճով կարգ մը արծաթներ, որոնք կը կրեն միայն Սմբատի անունը, իսկ բեկողմը, ընդունուած՝ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ զրութիւնը: Ապա՝ Սմբատ հատանց կարգ մը նոր արծաթներ, որոնց վրայ թագաւորը ձախ ձեռքին մէջ լախա մը ունի:

Սմբատ իշխեց աւելի քան երկու տարի, թէեւ աւելի կարճ ժամանակ՝ իր օծուած թագաւոր: Հասկնալի է որ կարճ թագաւորութեան շրջանին ան կարողացաւ հատանել միայն փոքրաքանակ թիւով դրամներ, եւ այս պատճառով Սմբատի դրամները բաւական հազուադիւս են:

Թերեւս Սմբատ երկարատեւ շարունակէր իր իշխանութիւնը, եթէ քաղաքական պայմանները իրեն նպաստաւոր ըլլային: Անոր թագաւորութեան առաջին տարին իսկ եզիպտացիք արշաւեցին եւ

կողոպտեցին երկիրը քանի մը անգամ (17) :

Այս դէպքերը, ինչպէս նաեւ Թորոսի սպանութիւնը առիթ առին յաջորդ եղբոր՝ Կոստանդինի, որ Համակիրներ Հաւաքէ եւ 1298 թ.ին ապստամբի Սմբատի դէմ: Երկու եղբայրները կռուեցան Մխի մօտ, եւ Կոստանդին տարաւ յաղթանակը: Սմբատ ջանաց փախչիլ, բայց բռնուեցաւ եւ բանտարկուեցաւ Տոլեւոնի բերդին մէջ, ուր բանտարկուած էր Հեթումը (18): Յայտնի չէ թէ Կոստանդին թաղաւոր օծուեցաւ թէ ոչ, բայց Հետաքրքրական է տեսնել անոր մասնաւոր ճիշդ դրամահատութեան մարդին մէջ, ուր կը ջանայ իր թաղաւորութիւնը ծանուցանել Ժողովուրդին:

Կոստանդին նոյնպէս զործածեց իր դրամները իւր փրօփականտայի միջոց: Ան նոյնիսկ Հատանեց ոսկի դրամներ, արծաթներու եւ պղինձներու շարքին:

Թիւ 3. — Ակոզմ. — ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԻ ԹԳ. ՀԱՅՈՑ

Թաղաւորը ձիաւոր աջ կ'ընթանայ: Աջ ձեռքով վեր բարձրացուցած է սուրը, իսկ ձախով՝ բռնած ձիուն սանձը:

Բեկոզմ. — ՍՍՈՑ ԲԵՐԴՆ Է ԹԱԳԱՂՈՐ

Դաշտին մէջ երեք աշտարակով բերդ մը.

Ոսկի, կշիռ 3.6 կրամ:

Այս ոսկի շքադրամով Կոստանդին կը յայտարարէ թէ ինք է որ Մխի տէրն է, եւ ոչ թէ Սմբատը: Կոստանդինի ոսկիներէն միայն երկու Հատ ծանօթ են, երկուքն ալ նոյն կնիքէն ելած: Մէկը կը գտնուի Վենետիկի Մխիթարեաններու մօտ, իսկ միւսը՝ Պոլսոյ Թանգարանին մէջ:

Հետաքրքրական է որ Բասմաջեան (19) կու տայ երկրորդ ոսկիի մը նկարաչորութիւնը, բայց այս երկրորդին ուր ըլլալը կը մնայ անծանօթ (20):

17. Մ. Օրմանեան, Ազգապատմ., Բ. հտր., սիւն. 1750-1761: Հ. Նալբանդեան, Արարական Ազրիւրները ..., էջ 242:

18. Նոյնը:

19. Կ. Յ. Բասմաջեան, Հայկական Ընդհանուր Դրամագիտութիւն, Վեներտիկ, 1936:

20. P. Z. Bedoukian, In Search of an Armenian Gold Coin, «Armenian Numismatic Journals», ser. I. Vol. 2, Nos. 3-4, 1976, pp. 22-27. Զ. Պառլեյեան, Հայ Դրամագիտութեան Մութ էջերը, «Բազմալեզ», 1972, քիտ 2-3, էջ 291-302:

Թիւ 4.— Ակողմ — ԿՈՍՏԱՆԴՆՆԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈ

Դաշտը ճիշդ թիւ 3—ին նման :

Բեկողմ — ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՆ ԱՅ է ԹԱԳՈՐ

Թաղաւորը կանգնած է, թաղակիր, եւ արքայական պատմու-
ճանով : Աջ ձեռքով բռնած է սուր մը, եւ ձախով՝ խաչ մը :

Արծաթ, կշիռ 2.6 կրամ :

Նորէն կը տեսնուի որ Կոստանդին կը յայտարարէ թէ սուրով
հասած է արքայական աստիճանին :

Թիւ 5.— Ակողմ — ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՍ ԹԱԳ

Թաղաւորը կանգնած սուրով եւ խաչով, թիւ 4—ի նման :

Բեկողմ ՇԻՆԵՆ ԳԱՂԱԲՆ ՍԻՍ է

Պղինձ, կշիռ 2.7 կրամ :

Կան արծաթ եւ պղինձ դրամներ, տարբերակ գրութիւններով :
Կոստանդին իշխեց տարիէ մը պակաս, եւ այդ պատճառով
արծաթները շատ հազուադիւտ են, իսկ պղինձները՝ հաղուադիւտ :
Նկատելի է սակայն որ ան դրամահատութեան շատ կարեւորութիւն
տուած է իբր փրփականտայի միջոց : Գնահատելի է անոր դրամնե-
րուն գեղեցկութիւնը :

Դժբախտարար քաղաքական կացութիւնը շատ վատթարացաւ :
Մեմլուքները Կիլիկիա խուժեցին 1298 թ.ի դարնան, բայց չյաջողեցան
դրանէլ բերդերը : Նոյն տարուան Յունիսին յարձակեցան աւելի մեծ
զօրութեամբ, եւ յաջողեցան դրանէլ Համուս բերդը, եւ նաեւ շատ
կարեւոր սահմանապահ թիւ Համուսնը (21) : Կոստանդին ստիպուե-
ցաւ ծանր պայմաններով հաշտութիւն կնքել, մեմլուքներուն յանձ-
նելով Ջիհան գետին հարաւային կողմը գտնուող բոլոր բերդերը —
Համուսը, թիւ Համուսնը, Սարյանդիքարը եւ Մարաշը (22) :

Հայ իշխանները տեսնելով որ Կոստանդին անկարող է երկիրը
պաշտպանել, կրկին համոզեցին Հեթումը, — որուն մէկ աչքը բաց-
ուած էր, — որպէսզի ստանձնէ երկրին ղեկը : Կոստանդին դէպքերու
զարգացումէն մտահոգ, բանտէն արձակեց Սմբատը, եւ երկու եղ-
բայրները միատեղ Հեթումին դէմ ելան : Սակայն հայ իշխանները
եւ նաեւ Տաճարական եւ Հիւրընկալ ասպետները միացան Հեթումի,
եւ շահեցան կռիւր : Հեթում գերի բռնեց երկու եղբայրները, եւ զա-
նոնք աքսորեց Կոստանդնուպոլիս, ուր մնացին մինչեւ իրենց մահը
(23) :

21. D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, Vol. IV, Amsterdam, 1821,
p. 14.

22. Հ. Նալբանդեան, *Արարական Աղբիւրները...*, էջ 242 :

23. Մ. Օրմանեան, *Աղգապատում*, Բ. հտր., սիւմ. 1761-1762 :

Հիթումի վերջին դահակալութիւնը սկսաւ 1299 թ.ին: Նոյն տարին թաթարներու Ղաղան իսանը արշաւեց Սուրիա, եւ Հիթում՝ իրր դաշնակից, օգնեց անոր: Միացեալ բանակները ջախջախեցին մեմլուքները, եւ Դեկտեմբեր ամսուն, հասան մինչեւ Երուսաղէմ:

Վերոյիշեալ յաղթանակներուն որպէս արդիւնք, Հիթում վերադարձեց կիլիկեան բոլոր բերդերը, որոնք յանձնուած էին մեմլուքներուն (24):

Այսպէս վերջացաւ դրամադիտական շատ հետաքրքրական՝ 1289-1299 թթ.ու տասնամեակը:

24. Հ. Նալբանդեան, Արարական Աղբիւրները... , էջ 244:

TWO UNPUBLISHED COINS OF SMPAD (1296-1298)

ZAREH BEDOUKIAN

(Summary)

Two unique and hitherto unpublished coins from the writer's collection are of particular interest because they portray the political situation in Cilician Armenia. They belong to King Smpad (1296-1298) who usurped the throne when his brother Hetoum, the legitimate king, went to Byzantium to attend his sister Rita's wedding to Michael IX, son of the emperor Andronicus.

The two coins were obviously struck in great haste and with the obvious purpose of claiming the title and establishing his rule. In effect, they were propaganda coins. It is relevant to point out that when Smpad was later dethroned by Constantine I in a fratricidal war, the latter also issued coins (in gold, silver, and copper), claiming that he was now king and ruler of the capital city of Sis.

The article presents a critical study of the historical events during the turbulent decade between 1289 and 1299 when the five sons of king Levon II (1270-1289) fought each other for the throne and each managed to become king for a short period.